

Žmogiškumo entropijos įveika Knuto Skujenieko, Gedimino Jokimaičio ir Leonardo Gutausko poezijoje

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

El. paštas: gintare.bernotiene@gmail.com

Šiame straipsnyje nagrinėjama latvių ir lietuvių poezija tremties tema atveria skirtingas autorių (K. Skujenieko, G. Jokimaičio, L. Gutausko) patirtis ir bendrą išgyvenimų vaizduosenos tendenciją. Kultūriniai sugrįžimo archetipai šių autorių kūryboje žmogiškąją išstumtųjų problematiką atskleidžia per augališką paradigmą. Teigiama, kad tai yra būdingas matricentriinių baltų kultūrų ir literatūrų savimonės bruožas, juo koduojamos vidinės subjektų transformacijos, metamorfozės ir vertybiniais pasirinkimais grįstas autorių pasipriešinimas žmogiškumo entropijai totalitarizmo epochoje.

Raktažodžiai: tremtis, tapatumas, metamorfozė, K. Skujeniekas, G. Jokimaitis, L. Gutauskas

---

IVADAS

Šio tyrimo tikslas – palyginti tremties ir vėlesnių metų patirčių sovietų visuomenėje įspaudus latvių ir lietuvių poezijoje. Tai, ką skaitome kalinio Knuto Skujenieko, tremtinio Gedimino Jokimaičio ir tremtinio sūnaus Leonardo Gutausko tekstuose, labai tiesiogiai sieti su tremties tema neprivalu, tačiau sugretinus jų kūrybą įdomu stebėti, kaip latvių ir lietuvių autorių poezijoje susiformuoja etinė atsako prievartai pozicija, kurią pristatyti kaip specifiškai baltišką yra vienas šio straipsnio tikslų ir naujovių. Tyrimo objektas – lageryje kurta latvių poeto ir vertėjo Knuto Skujenieko poezija, Gedimino Jokimaičio pomirtinė poezijos rinktinė *Žiemos bijūnai* ir tremties tematikos eilėraščiai Leonardo Gutausko lyrikoje. Biografiniai ir socialiniai kontekstai šiame straipsnyje beveik neakcentuoti, laikantis nuomonės, kad tai – fakto literatūros problematikos dalis. Be biografinių žinių šią poeziją perskaitytume kitaip, kaip gyvenimiškos išminties apibendrinimus. Ir kaip žanras, ir dėl autorių nuostatų ji rodo ne empirinių patirčių tirštį, o žmogiškumo kolapso poveikio dydį. Autoriai reprezentuoja skirtingas asmenybės tipo, laiko ir socialinių aplinkybių sąlygotas patirtis, o jų kūrybą vienija pastanga patirtą niveliaciją, identiteto naikinimą atsverti iš esmės kultūriniu atsaku – etiniu pasirinkimu, dėmesiu estetinei kūrinio vertei. Antropologinių katastrofų tyrėjai pabrėžia, kad nukentėjusiųjų žmonių gyvenimo metamorfozės sukelia rimtos dvasinių struktūrų deformacijos, o dvasinė žmogaus savigny yra patikima apsauga nuo valstybinės prievartos formų. Užmaskuotą ar atviresnę maištą prieš totalitarinę nužmoginimo sistemą autorių poezijoje dengia augališka paradigma, tad tyrimo uždavinys – lyginant poezijos pavyzdžius kultūrologiškai pagrįsti prie-

laidą, kad tokia laikysena liudija vidinę subjektų metamorfozę, krizės įveiką, išlikimą siejant ne su individualia būtimi ir kvestionuotina jos verte, o su žmogiškos savivertės ir būties formų, įžvelgiamų augališkoje egzistencijoje ar išliekant Tėvynės kraštovaizdyje, iškėlimu. Subjekto saviprojekcijos į augališką paradigmą aspektu tremties literatūra anksčiau nėra analizuota. Straipsnyje suaktualinama ir lietuvių literatūrologijoje menkai minima Gedimino Jokimaičio kūryba. Tyrimas pabrėžia etinę tremties kaip antropologinės katastrofos problemą, poetų kūryba pristatoma kaip nesmurtinė pilietinė gintis.

Tai, ką skaitome kalinio Knuto Skujenieko, tremtinio Gedimino Jokimaičio ir tremtinio sūnaus Leonardo Gutausko tekstuose, labai tiesiogiai sieti su tremties tema neprivalu – tai, kas pulsuoja po tekstu, pakyla virš trauminių patirčių, ir šis estetiškas poetų pasirinkimas nepaisyti patirtos sumaišties ir skleisti harmoniją kaip atsaką brutalumui išveda į nebe konkrečiais išgyvenimais grįstą, bet universalią plotmę.

Ši poezija, pastebimai pasislinkusi link gamtiškojo poliaus, rodo atsitraukimą nuo aktyvios žmogaus veiklos teikiant pirmenybę kontempliatyviam santykiui su aplinka, o ne veiksmui, žmogiškas aistras suprojektavus į augmenišką paradigmą – stoiškai iškenčiamą augalo ar net mineralo – smilties – būvį. Toks pasirinkimas, ypač ryškus Jokimaičio poezijoje, neabejotinai ženklina žmogiškosios erdvės entropiją. Taip galėtume pavadinti ilgalaikę ne tik tremties, bet ir ją pratęsančių metų patirtį sovietų visuomenėje, kurioje gyvenamoji erdvė vieniems buvo sukurta iš mirties erdvės kitiems [22, 456].

Tyrėjai pažymi, kad „istorinę traumą patyrusi bendruomenė įgyja kolektyvinio nesaugumo jausmą“ [18, 24]. Šių autorių kūryba rodo, kuo šis nesaugumas atsveriamas – viena vertus, stoiška individų laikysena, kita vertus, sąmoningu atsitraukimu, distancija, kuri fizinės duotybes neutralizuoja viduje, dvasios plotmėje, taip išsaugant orų žmogiškumą ir tapatybę.

Tremtis visada buvo politinis veiksmas, ir ideologinis šio reiškinio įvertinimas privalomas, bet tai nėra šio straipsnio tikslas. Kad išnaudojant tremtinių darbo jėgą buvo įmanu kiek pagerinti ekonominę šalies padėtį, yra viena iš priežasčių, kaip Stalino režimui pavyko „įkomponuoti mirtį į kuriamą šalies pažangos ir džiaugsmo istorijos“ [22, 415] mitą. Stalino kurtos klasinės utopijos kainą sumokėjusios įvairių tautų aukštesniosios klasės buvo deklasuotos, o ištremtieji ir sugrįžę iš tremties socialinėje hierarchijoje užėmė vieną iš žemesniųjų pakopų. Tačiau netekties jausmą, užmaskuotą melancholišką maištą gabesnieji sugebėjo transformuoti į kultūrinį kapitalą [14, 48]. Šis straipsnis – apie tokią genocidui pasipriešinusią [24, 17] kultūrinę entropijos įveiką.

Kitaip nei tremtinių prozoje, šių autorių poezijoje tremties ar kalėjimo realijos yra ne tokios svarbios. Faktografija nėra jų rūpestis, svarbiau yra kūryba pergalėti patirtą brutalumą, siaubą, netektis, neviltį ir iš naujo susikurti savo tapatumą, grįstą etiniu ir estetiniu pasirinkimu. Destruktyvių išgyvenimų neutralizacijos pastanga čia itin ryški (lietuvių tremties prozoje tokią tendenciją matome Arvydo Vilkaičio novelėse).

SKUJENIEKAS: „MAN KERŠTAS PRIKLAUSO / AŠ TAIP NEDARYSIU“ (1)

Žodžio į vatą nesukantis vienas labiausiai vertinamų šiuolaikinių latvių poetų 1962–1969 m. buvo kalintas Mordovijos lageriuose kaip nelojalus sovietų sistemai, ir ši moralinė nuostata yra ne jo vieno gairė – patyrusieji traumą pasaulį keičia visų pirma nuo savęs, keisdami save, ir šie savikūros etapai man atrodo svarbūs kaip jausenos rekonstrukcijos, atveriančios

(1) Eilėraščio „Lig rankos nuogos“ citata [19, 111].

ne tik patirties bendrumą, bet ir panašius patirties kaitos bruožus. Radikaliausias ir mažiausiai nuolankus yra Skujeniekas – jo lageryje parašytame poezijos rinkinyje *Sėkla sniegā*, išleistame tik 1990 m., dalykai vadinami tikrais vardais (kalinys, vergas, „pasienis mirties ir gyvybės“ [21, 340], spygliuota viela), ironiškai komentuojama kalinio padėtis (rūsyje su žiurke kalbėti apie žmogiškumą, skelbti svirpliui laisvę, lygybę, brolybę [21, 290]). Kai 1972 m. jis antrą kartą kreipėsi į Rašytojų sąjungą dėl rankraščio publikavimo, eilėraščius apie kalinimą jam siūlyta išbraukti, o rinkinyje išryškinti tarybinio žmogaus poziciją [4, 510]. Tačiau nepaisant tokios tuo laiku neeilinės kovingos laikysenos, angažavimosi liudyti (2), priešintis ir išlikti, jo pastangos poezijoje laikytis atstu nuo fiziškai ir dvasiškai žeidžiančio galios pasaulio žaidimų [20, 480] išsilieja į harmonijos, vienovės su gamtos pasauliu teigimą (3). Pasirinktas gamtinis, augalinis, kodas, kurį čia ryškinu, rodo saviprojekciją į augališką paradigmą, kurioje neskirta rinktis ir aktyviai veikti, – taip pabrėžiamos ribotos subjekto galimybės. Kita vertus, ši saviprojekcija yra etinio pasirinkimo išraiška, senosios darnos kultūros atmintis, skleidžianti, be kita ko, ir latvių liaudies dainų įtaką Skujenieko kūrybai. Gamtinių įvaizdžių, su kuriais tapatinasi subjektas, gausa (medis, paukštis, upė, saulė, mėnuo, rugys, kraujas, širdis) atidengia įsiliejimo į pasaulį troškimą. Savaimingas gamtos reiškinių ritmas kaip teisingiausia tvarka diktuoja etinį sąmoningumą (esu iš kitų ir esu dėl kitų) ir teigia stovišką atsparumą, taip pat įtvirtina kaitos momentą, kuris pasirodo ne tik universaliu brandos ir nykimo ciklo pavidalu, bet ir kaip metamorfozė į gamtos objektus: „*medžio kraujas teka mano gyslom / rugio grūdas poliežuvy snaudžia / taip esu gyventi ir tikėtis / upės klausimas po mano kojom / taip esu gyventi ir tikėti*“ [19, 137]. Gamtos gaivališkumas depersonalizaciją paverčia globalumu, atskirtį – sugrįžimo vizija (eil. „Vėlė“). Atgimimo mitas, būdingas matricentrinei baltų kultūrai, atrodo, bus panašiai paveikęs visų trijų aptariamų autorių poezijos topus (sėkla – šiuo požiūriu bendriausias ir esmingiausias iš jų). Orfėjo mitas taip pat šliejasi prie atgimimo mitų. Skujeniekas jį perkūrė (čia Euridikė eina vaduoti Orfėjo), pavadinęs nepabaigiamu romanu „Neatsigręžk!“ Įdomu, kad šioje istorijoje su pasakų veikėja senučiuoke, kuri pataria Euridikei, kur ieškoti Orfėjo, iškyla etinis pareigos motyvas, kai Euridikei liepiama pasirinkti – ar eiti ieškoti Orfėjo, ar pasilikti saugioje pusėje ir gyventi „baltą ir tyrą“ [19, 65] gyvenimą. Skujenieko pateikiamoje istorijoje Euridikės pasirinkimas primena Dalios Grinkevičiūtės, vadintos lietuviškąja Antigone, pasirinkimą – ne vien kraujo ryšys, bet ir vaduojanti, įsipareigojanti meilė virsta styga [19, 71], kuri gali padėti pereiti iš mirties į gyvenimą. Kalėjimo pragaras, kuriame būva Orfėjas, taip aprašomas: „*Čia neprasideda niekas, / Išskyrus pabaigą. / Laikas tįsta nelyg derva / ir nenutrūksta*“ [19, 53]. Perkurtą Orfėjo mitą prie persikūnijimų miniu kaip kultūrų sintezės pavyzdį: svarbu ir tai, kad Skujenieko vaizduotėje sugrįžimas į pasaulį įmanus ir žmogaus pavidalu. Euridikė, jungistų traktuojama kaip siela, eina ieškoti kūno – Orfėjo; tai atitinka Skujenieko būklę – fiziškai jis kalinys, dvasiškai – nepavergtas. Orfikų misterijų sielos išlaisvinimas „iš pragariško atgimimų ciklo, kuriam pajungta ji be galo klajoja iš vieno kūno kalėjimo į kitą“ [23, 42] taip pat teigia laisvos dvasios ir nelaisvo kūno priešybę. Laiko ir dervos sugretinimas išduoda kankinančią būseną, kurioje nieko nevyksta, nieko nėra, ir tas „Ničnieko prarūgsta“ [19, 53]. Latvių kalbos žodžio *rūgt* semantinį lauką (rūgti ir būti

(2) Eilėraštis „Liecinieki“ („Liudininkai“) [21, 342].

(3) Kraštovaizdžio ir gamtos metaforika būdinga tremties ir vidinės emigracijos literatūrai – tokį apibendrinimą siūlo Axelis Goodbody. Žr.: *Landschaften und Natur metaphorik in der Lyrik von Exil und inner Emigration*. In: *Deutschsprachige Exillyrik von 1933 bis zur Nachkriegszeit*. Amsterdam–Rodopi, 1998, p. 49–65; nurodau pagal [16, 31].

karčiam) Skujeniekas panaudojo rinktinės *Aš esu toli viešėjęs* eilėraščių skyriaus pavadinimui „Rūgta roka, rūgta mute“ („Ranka apkartus, burna apkartus“). Jusliniu skonio ir kvapo kodu perrašomi išgyvenimai, kuriuos galime sieti su stipriai išreikštu afektu ir jausmais (4) (vidine tuštuma, kuri prarūgsta, apkarsta), savo ruožtu skatina vidinį persikūnijimą, kaitą savyje. „[T]iek istorinė patirtis, tiek psichoanalitinė teorija rodo, kad individas, pasinaudęs melancholijos jausmu, netekties bei sielvarto patirtį gali transformuoti į kalbėseną, kuri sustiprina ir reabilituoja krizės ištiktąjį ‘aš’“ [14, 65], – pozityvias traumas atvertas galimybės mini idėjų ir mokslo istorijos profesorė švedė K. Johannisson. Tokia vidinė transformacija, atsakas į iššūkį ištinka kaip metamorfozė, kai pasipriešinti visiškai neįmanoma („*Kada mirties kultūvės pelenai žemę kloja, / Kai karšta tyre išteka akmuo, – / Tu sudrebi staiga. Tu stojiesi. / Tu išdygsti. Tampi žiedu*“ (5), ir šis perėjimas į kitokį, dar labiau smurtui neatsparų, tapatumą – augališką paradigmą – pabrėžia atsako prievartai kitoniškumą. Tai ramus ir harmoningas santykis su savimi (6) jaučiant savo vertę, taip pat ir neišvengiamybę prisitaikyti prie epochos reikalavimų (kalbėti netiesą), realizuojamas kalba, kurioje susilydo ironija ir humoras: „*ir vėl tekėjimas žvaigždės / griežlė kiaušinių dėš / akmuo nuslinko nuo širdies / ant jo reik atsisėst*“ [19, 173]. Skujeniekas save suvokia kaip kalbantį, kas patirta, liudininką, tyla jam – tai atimta galimybė kalbėti, tačiau ir nutildytas jaučia, kad „pasaulio šerdis dar įtempčiau gyvena“ (7). Į sniegą sėtoje sėkloje (8) glūdi potenciala, tačiau ši suvaržytų galimybių metafora atskleidžia ir pertrūkio momentą, ir priklausomybę nuo aplinkos. Subjektas nedisponuoja savimi ir laiku (laikas cikliškas, palankus arba nepalankus). Linijinis laikas būtų progreso nuoroda, o čia juntamas vėlinimas, retardacija, – kaip rašo Skujeniekas, „*sunkiai auginta duona / apie mus bepaliks žymę*“ [19, 265]. Emocinį santykį su tikrove jis pateikia kaip išgyvenamą susvetimėjimą (draugystė virto rūdimis, teisėtumas murkdomas purve, medžiams atimta žalia valia, net geležinės vielos rauda), nereikalingojo jauseną („*kai pumpuras nežino, sprogt ar pūt, / kai mirt lengviau nei gyvam būt*“ (9), tačiau eilėraščiuose iškylanti ironiška distancija rodo nesugniuždytą savastį, atsparumą. Brutalus pasaulio spyris traktuojamas „tarp kitko“: „*Suprantu: / Pasaulis nekeršija. / Tiktai apie save primena, / Tarp kitko*“ (10). Ši pozicija – verčių nepainiojanti distancija – garantuoja Skujeniekiui nesutryptą tapatumą, kai aplinkybės yra „tarp kitko“, truputį „už laiko“, bet žydėti lapkritį susiruošusiai pienei kelias vienas – klausyti savęs, ir šis pražydėjimas reiškia, pasak Skujenieko, kad „mes esam namie“ (11).

- (4) „Sąveika tarp individo ir visuomenės vyksta daug giliau, nei mes esame pratę vaizduotis, būtent – jausmų srityje“ [14, 14].
- (5) Eilėraščio „Vieniga metamorfozė“ („Vienintelė metamorfozė“) citata (visi vertimai – G. B.): „*Kad nāves pelni vāliem augsnē klājas, / Kad karstā putrā iztek akmens ciets, – / Tu pēkšņi nodrebi. Tu slejies kājās. / Tu izdygsti. Tu esi kļūvis zieds.*“ [21, 72].
- (6) Eilėraščio „Es esmu nonācis ar sevi saskaņā“ pirmoji eilutė – „Susitariau jau su savim“ [21, 29].
- (7) Eilėraščio „Es dzirdu“ („Girdžiu“) citata („*Un es dzirdu, kā pasaules serde / Šai stundā visspriegāk dzīvo.*“) [21, 266].
- (8) Eilėraščio „Kam du keliai kam vienas“ citatos „man vėl į sniegą sėklą bert“, kartu ir lageryje rašyto poezijos rinkinio pavadinimo *Sėkla sniegā* parafrazė [19, 99].
- (9) Eilėraščio „1965. Gada 6 maijs, pulksten 7.20, t +2 °C“ („1965 metų gegužės 6, 7.20, t. +2 °C“) citata („*Ka pumpurs nezina vairs, vai plaukt vai pūt, / Ka mirt ir vieglāk nekā dzīvam būt.*“) [21, 263].
- (10) Eilėraščio „En passant...“ citata („*Es sapratu: / Pasaule neatriebj. / Tikai par sevi atgādina, / Starp citu.*“) [21, 268].
- (11) Eilėraščio „Pienenei kas uzziedējusi novembrī“ („Lapkritį pražydusiai pienei“) citata („*Un ar tevi mēs esam mājās*“) [21, 339].

JOKIMAITIS: „ESU TIK VĖJAS, KURIS MEDŽIŲ SĖKLAS NEŠA“

Gediminas Jokimaitis (Jakimavičius), po tremties ir gyvenimo Rygoje metų į Lietuvą jau visam laikui sugrįžęs 1958 m., pirmą poezijos knygelę *Vandeny muzika* išleido 1969 metais. Jo poezija visiškai kitokia nei Skujenieko: nuoskaudos lieka už teksto, gamtos meditacijos alsuoja išmintimi ir harmonija, be biografinių žinių jas taip ir perskaitytume – kaip patirtą pilnatvę. Jokimaitis, 1947 m. grįžęs iš tremties ir apsigyvenęs Panevėžio rajone, parašė ir pluoštą antitarybinių eilėraščių, kuriuos stikliniame inde užkasė į žemę, o po kurio laiko jų neradęs sukľuso, ar nebus persekiojamas. Ši būsena lėmė ir taip iš prigimties kuklaus žmogaus ir gyvenimo vietas, ir būdą, turbūt ir kūrybą – be skundo, be kaltinimų, jaučiant gyvenimo vienkartybę. Susilieji su gamta (vandens tekėjimu, šaltinių choralais, giedančiu paukščiu, tvyrančia tyla) jausmas rodo ne tik atsitraukimą, susvetimėjimą, bet ir siekį patirti būti taip pat natūraliai ir teisingai, kaip žydinti obelis ar tylinti jūra [15, 254]. Pozityvaus prado akcentai nustelbia minorinę tonaciją, ir atsargus kalbėjimas paraginant save – „*gysk, pilkasis paukšti, gysk*“ [15, 240] – yra svarbi pastanga save įtvirtinti žmogui iš „nusiūbuotos, kirstos, dengtos“ [15, 100] kartos. Jokimaičio, humanitaro-frezuotojo, likimas atveria stoką ir nerealizuotas galimybes, ir šis ilgametis iškritimas iš savo socialinio sluoksnio, „buvimo aplinkiniame pasaulyje“ neįėjimas [14, 29] (kaip vienas netekties – melancholijos jausmo raiškos – indikatorių) skatina resocializaciją – kompensuojančią savikūrą eilėmis. Trumpame dialogo formos eilėraštyje dviem balsais – išėjusio ir laukiančio(s), panašiai kaip Skujenieko apverstoje Orfėjo ir Euridikės istorijoje, atsiskleidžia išstumtojo, nereikalingojo jausena: „– *Prarastam laike – debesy – negirdėt šauksmų, / tik pilkuos tyla: čia tavęs nei reikės, nei reikia, / ir pasaulio vėjai niekada neprabils už mus, / tik siūruos vaivorai, visą žiemą angis išlaikę.*“ Jo laukianti atsako: „– *Niekada! Sugrįžk, tavo žvilgsny uogos pabus, / abiem rankom denk tą gležnumą augalo žalsvą, / aš paliksiu tau dieną naktį sergėt daigus / ir išvest angis, užkerėtas dūdelės balso!*“ [15, 87]. Subtilūs pustoniai leidžia įskaityti savame krašte – dūdelių užkerėtoje žemėje – slypintį nepalankumą ir marionetinį galios žmonių funkcionavimą, tačiau Jokimaičio poezijoje yra vos keletas neužmaskuotų įvardijimų, kuo jis jaučiasi esąs. Tik Nizami lūpomis ezopiškai kreipiamasi į paniekintuosius kaip į kalinius ir vergus [15, 100]; dažniausiai sutampama su tyla; ji suvokiama kaip kalbėjimas, kuriame girdimi ir kiti pasauliai, „krantai, vanduo ir skliauto platybė“ [15, 190], bet abejonė, ar esi girdimas bylojantis tokiu balsu, lieka: „*Gal esu – atsiliepiantis slėny, / negirdimas paukščių kalba?*“ [15, 88]. Nutilimas – tai nutylimi išgyvenimai, ir kai Jokimaitis rašo: „Esu tik vėjas, kuris medžių sėklas neša“, šią metaforą skaitome ne kaip optimistinę, o veikiau atvirkščią – kaip didelės atotrūkios, kontakto stokos paliudijimą: „*Aš nepapuošiu nieko – kaip laukų gėlė margą – / Ir niekas į mane neatsirems, ir nieko neapgobsiu tarsi klevo šakos plačios, – / Net jeigu sužaliuos visi daigai, / Aš būsiu tiktai vėjas, juos atnešęs*“ [15, 246]. „Kara, netektį, traumą išgyvenusųjų patirtyse slaptas nepalankumas tikriau nei įdagas atsiskleidžia griuvusių ir išnykimo vaizdiniais“ (12). Jokimaitis rašo: „*Gal tarp griuvusių / su naktim kalbėsiu, / gyvenimą, siūbuojančią aguoną, / ginsiu su jumis, / gal gelmėmis nunešiu ją tolyn ant keteros / kaip dovaną*“ [15, 77]. Sovietmečiu paskelbtoje Jokimaičio poezijoje grasių išnykimo vaizdinių nėra, nebūtis čia – tik trumpas akimirksnis formų kaitoje, kur „už mirties gyvybė kyla vėl kraštu saulėtu“ [15, 48], bendrame

(12) Žr. studijoje *Culture and the Unconscious* (Palgrave Macmillan, 2007) publikuojamą Philo Coheno straipsnį „Landscape after Ruins“. Prieiga per internetą: <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1567&context=clweb> (žiūrėta 2011 09 07).

gamtos reiškinių fone vos ryškėja netikrumo būsenos („Netikrume, sambrėška prieš aušrą – – –“ [15, 184]). Veikiau ne cenzūros baimė, o tikėjimas, krikščioniška savivoka buvo ta aukšta pralaida, kuri intraverto tremtinio gėlą pakreipė skaidrių gamtos vizijų link: „*Tarp kvepiančių gėlių / pušyno takeliu / tekės vanduo lyg iš šviesos į šviesą*“ [15, 45]. Jokimaičio išlikimo vizija yra takiōs (vanduo), lakiōs (vėjas), lanksčiōs (gluosnio daigas) prigimties, save suvokiant kaip smiltį, nuo srovių priklausomą smulkutę gyvybės grandį, kuri dar gali grįsti gyvenimą kitiems. Melancholija čia nepranoksta įprasto liaudies dainų lyrizmo, nihilizmas iš viso neišivaizduojamas, gyvenimo vertė nekvestionuojama, jis priimamas kaip taurė iš mylinčių rankų, išdidžiai (eilėraštis „Taurė“ [15, 42]). Santūriai analogijomis tvirtinama atkakli asmens laikysena („*Ir augalas per akmenis sau kelią skinas, / ir ant fiordo pūgoje eglynas – / gyvybė tarp ledų užuovėjoje ginas, / banguoja amžinas šiaurinis vandenynas*“ [15, 47]), kuriai sniegas, kaip tremtinio būsenos emblema, reiškia praskaidrėjimą [15, 81]. Ir vis dėlto Jokimaičio poezijoje egzistuoja punktyras (ir kaip reali kompozicinė priemonė), už kurio esantys žodžiai paneigia ramų būties idiliškumą ir sugrąžina nutolintą patirtį: „*Jau girdi – neleis išsigint kelių, / tik bandysi kartais, vėjui pučiant, / sukeist jų vardus, / nepalikęs nieko, / nebent tas atvertas / atminimo namų duris*“ [15, 112]. Ne kentėjimo ir savęs kaip aukos pateikimas, o taiki nesmurtinė savigny („*už nekalto dalią atsilyginsiu kiek tiesa*“ [15, 126]) išspirtojo iš gyvenimo orbitoje garantuoja nesuskaidytą erdvę ir visatišką reiškinių sąryšį („*Mano siela, eglė, Sietynas – / susilietę kažkur klajūnai*“ [15, 241]). Išlikusioje Jokimaičio poezijoje tėvynė neatskirta distancijos, ypatingą kraštovaizdžio trauką paaiškintų ne sentimentai, o išlikimo tame kraštovaizdyje programa – ne monumentiškai, o tokios upės srove, kaip gyvenimu („*Dubioji upe, neužmiršk manęs kaip prarasto, / kaip esančio, kaip laukiančio, Dubioji*“ [15, 253]). Patirta žmogiškos erdvės entropija („*Žmonių pasauly – prarastas, / sniegų pasauly – rastas*“ [15, 92]) iš laukinės didingos gamtos krašto atneša baltumą, skaisčių, „eglių draugo“ savijautą. „*Kartu su visais augalais / tiesiu rankas į Tave, nematomą*“ [15, 272], – šis priešpaskutinio rinktinės eilėraščio kreipinys gali nurodyti ir Tėvynę, ir tai, kas virš jos – įspėtą begalybės vėją [15, 271], nešantį sėklas.

GUTAUSKAS: „IR VISA TIRPSTA – RŪDYS IR TIESA“ (13)

Leonardo Gutausko poezijoje tremtis įgavusi metafizinės dramos bruožų. Įvairiais laikais istorijoje kavinusi bent po vieną „genetinį nuoslūgį“ [3, 59], kultūros bloškimą atgal arba erdvėn, kurioje išbandomas jos pajėgumas ir žmonių nedegradavimo galios, vis pasikartojanti tremčių istorija matoma kaip gėrio ir blogio kova („*Nuo Ledjūrio ledynai slenka / Ir vėlės ruošias skristi / Ten, kur iškėlęs Vinį rankoj / su velniu teisias Kristus*“ [7, 115]) arenoje, kur žmogiškumas naikinamas, bet ir išlieka. Sibiras, Lena, stepių platybės – pati geografinė jų platumą rodo iš esmės kitokią erdvę, gamtiškai priartėjusią prie tamsos pasaulio: „*Juodom saulēm ir kraujo mėnuliais / Ir žvaigždžių geležinėm grandinėm / Tundros kerpių sluoksniis sugulęs / Mūsų miegą į dangų gramzdino*“ [13, 169]. Atvirkštinė perspektyva (ne į žemę, o į dangų įgrimztanti mirtis – iškeliaujančios sielos) ir pakitusios šviesulių spalvos liudija dorinį apvertimą, XX a. krizę, alinusių jautresniųjų protus. Paskyrimė Antanui Škėmai Gutauskas rašo: „*tik <...> Turino drobulė / mums galėtų paaiškinti, kodėl / paprasta ir kasdienė žudynių tiesa / jo sapnuos subrandino astralinį vaisių*“ [8, 96]. Vengdama plačių istorinių temų plėtinių (sąmoningai nuo jų atsiribojau ir Skujenieko poezijoje), totalitarizmą ir nusikaltimus žmoniškumui miniu visų pirma kaip etinę

(13) Leonardo Gutausko eilėraščio „Plėšrūno kailis“ citata [13, 258].

problemą (14). Antropologinių katastrofų tyrėjai pabrėžia, kad nukentėjusiųjų žmonių gyvenimo metamorfozes sukelia rimtos dvasinių struktūrų deformacijos. Įsivirtinę trys analitinio diskurso tipai (antropologinis, sociologinis ir teologinis) remiasi skirtingai procesą aiškinančiomis priežastinėmis paradigmomis. Socialinė teologija, skirtingai nei sekuliarosios socialinės, akcentuoja transcendentalią empirinių atvejų „nepriklausomų kintamųjų“ (vs socialiai apibrėžtų „priklausomų kintamųjų“) kilmę ir sieja ją su nusi-gręžimo nuo religijos, dieviškumo žmoguje problema, būtent dvasinę žmogaus savignyą matydama kaip patikimą apsaugą nuo valstybinės prievartos formų [1].

Emigraciją, tremtį savo esė Josifas Brodskis traktavo kaip kalbinę izoliaciją ir poeto päreiga laikė išsklaidyti iliuzijas tiems, kurie mano pirmieji išgyvenantys tą tironijos primestą skausmą ir beprasmybę, o nesėkmę priimti stoiškai nieko nekaltinant – taip elgtusi laisvas žmogus, tad tremtis neturėtų virsti autobiografija ir bibliografija aktualinančia „etnografinė medžiaga“ [3, 132–142]. Tačiau tai balsas to, kuris išliko, o nauja „etnografinė patirtimi“ papildžiusiųjų balsai, kurie amžiams nutilo, tikrosios tremties faktus verstų svarstyti ne literatūros išlikimo ir naujos stilistinės jos vertės, o apskritai – išlikimo terminais, įvertinant tą „genetinį nuoslūgį“. Čia ir įsijungia metafizinė dimensija (aišku, tai galioja remiantis tam tikru moralinės vaizduotės tipu), kurioje nusikaltimų žmoniškumui absurdas teikia „astralinį vaisių“. Mirties žemės, į kurias atsigrįžimas yra retroaktyvus gestas pagal šiuolaikinę nostalgijos sampratą (15),

- (14) Istorinį romaną apie holokaustą Lodzėje *The Emperors of Lies* parašęs švedas Steve'as Sem-Sandbergas, straipsnyje „Even nameless horrors must be named“, apžvelgdamas kūrinius šia tema, teigia, kad „jie turi būti skaitomi kaip totalaus žmogiškos elgsenos ir atsakomybės kolapso liudijimai: kolapso tokios prigimties ir masto, kuris peržengia bet kokį mėginimą paaikškinti tai tik istorinėmis, politinėmis ar psichologinėmis sąvokomis; šis žlugimas yra tarsi infekcija, persmelkusi visus mūsų savęs pažinimo lygmenis.“ Prieiga per internetą: <http://www.eurozine.com/articles/2011-09-23-semsandberg-en.html> (žiūrėta 2011 10 06). Mano pasirinktų autorių poezija ir kaip žanras, ir dėl autorių nuostatų rodo ne empirinių patirčių tirštį, o žmogiškumo kolapso poveikio lygį.
- (15) Harvardo universiteto slavistikos ir komparatyvistikos profesorė Svetlana Boym, 1981 m. emigravusi iš tuometinio Leningrado, savo knygoje *The Future of Nostalgia* iš imigrantės pozicijų aprašo nostalgijos fenomeną kaip civilizacinę kiltį įsiliejant į vis globalėjančią pasaulio bendruomenę. Skirdama du nostalgijos porūšius – restauracinį ir reflektyvųjį, pirmąjį sieja su ekstremaliu šiuolaikiniu nacionalizmu, mitinio atpirkimo ožio ieškojimu ir su sąmokslininkiška (kalbama apie masonų ir žydų sąmokslus) pasaulėžiūra, kuri pateikia „nostalgiją kaip transcendentinės kosmologijos ir supaprastintos ikimodernios gėrio ir blogio kovos koncepciją“ [2, 43]. Restauracinė nostalgija suvokiama kaip primityvi, linkstanti į vaizdinius simbolius ir sakinę kultūrą [2, 49] (iš čia jos sąsajos su metaforiniu mąstymu), o reflektyvioji kliaujasi kultūriniais mitais, pasireiškiančiais „kaip atsinaujinantys naratyvai, kurie tam tikroje kultūroje suvokiami kaip natūralūs ir racionalūs, tariamai nepriklausomi nuo istorinio ir politinio konteksto“ [2, 54], ir tų naujų pasakojimų įteisintu detalioju metonimiškumu. Iš tiesų nostalgija ir jos traktuotė S. Boym knygoje būtų šalutinis klausimas šiame straipsnyje, jei ne keletas painių neatitikimų. Pirma, skiriasi tremtinio ir egzilo tėvynės netekimo aplinkybės, nes terminų vartosenoje šių sąvokų skirtumai eliminuoti; pirmajam pasirinkti neduota, antrojo apsisprendimas palikti šalį suponuoja tolesnį prisitaikymo prie naujos aplinkos scenarijų. Į tėvynę nukreiptą erdvinį vektorių vienareikšmiškai subendrinti taip pat netikslu: pirmajam kryptis namo yra ne retrogradiška, o progresyvus kelias, sugrįžimas į savo kultūros erdvę, antrajam – išliejimas į koliažinį dabarties paveikslą su savo patirties detalumu ir atskiryste yra neišvengiamos naujo tapatumo paieškos. Kultūros klišės vienodai pavojingos ir restauraciniam, ir reflektyviam nostalgiskumui, ir kai Boym šiuos tipus gretina su Romano Jakobsono išskirtais afazijos tipais, nei metaforiškas, nei metonimiškas pasaulio suvokimo būdas negali būti kuo nors pranašesnis ar atsparesnis ideologiniams įrašams. Teigdamą, kad „[p]latesne prasme nostalgija yra priešinimasis moderniai laikui, istorijos ir progreso laiko, idėjai. Nostalgikai trokšta sunaikinti istoriją, paversti ją privačia ar kolektyvine mitologija, revizuoti laiką ir erdvę, atsisakydami pasipriešinti kamuojančiam laikui tēkmės negrįžtamumui“ [2, xv], Boym vis dėlto pripažįsta, kad kultūriniai mitai yra kuriami, istorijos pasakojamos, bet, atmetus etinį aplinkybių vertinimą ar jį redukavus iki manichėjų idėjų (gėrio ir blogio kovos) parodijos, nebelieka atskaitos taško, iš kurio destabilizuotame pasaulyje vienodai atjauciančiai tēstumė ne ironijos, o supratimo pokalbį apie stoką, kurios pagrindas yra ne laikas, o erdvė.

lieka atminties žemėlapiuose – tikrovėje jas stelbia žolė, kapus, tą būto laiko kapsulę, nu-
 plukdo šiaurinio užmaršties vandenyno link krantų linijas ardanti upių tėkmė, ir visa, kas
 lieka, – tai „pūgos gobelenai“ [13, 169], kuriuos išvelgti gali tik empatiškai įsiskverbęs į
 senukų prisiminimus. Dingstantis patirties žemynas palieka apibendrintus kontūrus, ar-
 chetipinius kančios pavidalus. „Mėnulio pieno sklidina mirties taurė“ [13, 363] yra ta pati
 atpirkimo taurė, laiduojanti mistinį sugrįžimą vienin iš atskirties ir nutolinimo, kuris yra
 bendriausia visų išstremtųjų lemties dalis, bei pašamoninį troškimą vėl susiliesti su vieta,
 iš kurios buvai išplėštas. Grįžimą Tėvynėn Gutauskas vaizduojasi kaip nematerialią sielos
 kelionę (vėlės, lankančios savo kraštą, vizijos ir Skujenieko, ir Jokimaičio eilėraščiuose rodo
 tą patį rašančio subjekto neveiksmumą ir nutilimą, nebylią būtį, o tai gerokai suartina ir
 paaiškina jau aptartų autorių poezijoje ryškų tylos ir virtimo augalu motyvą). Tai vis ta
 pati bežodė, bet patirianti būtis. Viltinę atkuriančią kartos ar gyvybės ciklo užuominą
 randame paskutiniame Gutausko rinkinio *Portretas* „Eilėraštyje epilogė“. Čia augalinė pa-
 radigma gamtos ir kraštovaizdžio galiomis užtikrina dvasios tvarumą: „*Juodos žvaigždės*
saugo dangų, / O dangus tėvynę saugo, – / Taip prikaltos medžio rankos (16) / Su širdies
krauju suauga. // Taip iš kaulų žolės kyla, / iš žolių į laisvę – sielos“ [10, 215]. Mirtis ne-
 uždaro pavidalų kaitos grandies, ji grindžia kelią į išsilaisvinimą. Ten, kur Jokimaitis tik
 užsimena apie pakartotinę sklandesnio gyvenimo galimybę („*lyg kažkas tau leistų / ištirpti*
lietuj / ir sugult kaip smėliui iš naujo / į geltonas srovių vagas“ [15, 112]), Gutauskas jam
 pritaria kaip aukštesnį iškeldamas augalo savaimingumą ir galbūt sąmoningumą: „*Įaugant*
į medį ir lapais, ne žodžiais, / Išpasakot amžiną molžemio skausmą, / Ir lietu išgėrus kaip
tyruose godžiai / Negrįžti į žmogų – į kapą giliausią. [...] // Įaugant, prasmengant, išnykstant
gyventi, / Kad tavo giesmės nuo kraštovaizdžio niekas / Atskirt negalėtų, o peržengus slenks-
tį / nebūtų baisus melsvo avilio miegas“ [10, 169]. Išspausdintas po Arkties tyrinėtojų, nuo
 1921 m. – Vyriausiajam Tautų Sąjungos pabėgėlių komisarui Fritjofui Nanseni dedikuotos
 „Amžino pašalo poemos“, šis eilėraštinis „Sąmoningai“ skaitomas kaip programinė jos tąsa ir
 sugrįžimo į gimtinę vizija – išnykimo, sutapimo su Tėvynės žeme regėjimai yra ištikimybės
 jai deklaracija, per mirtį ir po jos susiliejimas su Tėvyne – harmonijos siekis, vienkartę
 žmogaus būtį, generacijos nuotėkį aukojant reintegracijai, sugrįžimui, išstūmimo, slapto ir
 atviro nepalankumo, mirties nugalėjimui. Simptomiška, kad tai stipriau išreikšta Gutausko,
 o ne Jokimaičio ar Skujenieko lyrikoje. Tyrėjai tai sieja su „išmokto bejėgiškumo“ sindromu
 ir antroje traumą patyrusiųjų kartoje kur kas dažniau pasireiškiančiomis depresinėmis ar
 suicidinėmis būsenomis [5, 80–82]. Visų trijų autorių poezijoje su melancholijos būsenos
 įveikimu, naujo gyvenimo pradų galima sieti ir sėklą, ir kraują, ir šviesą: „*Ir plinta nuo šiau-*
rės pirminė šviesa, / sugrįžta į sningantį kraują, / Apnuogina sekumas... „Ar netiesa, / Jog tau
artima paslaptina vėsa – kur sėkloms kelius pranašauja?“ [11, 123].

Paaukoti savo gyvenimą ne tiek ryžtamasi ar pasirenkama, greičiau – tenka. Tremtiniai,
 beteisė išnykimo link stumiama beprasmiško darbo jėga, be prarasto statuso, giminystės
 ir socialinių ryšių platybėse, kur nereikia sargybinių nei tvorų, tapo statistiniais dar gyvų
 numirėlių vienetais, o ne individualais. Kasdienio išlikimo strategija be turėto individualumo
 negalėjo kurti jokio savarankiško, pastovesnio ir prasmingesnio būties modelio kaip tik
 vegetacijos – augališko plėtimosi paviršutinėmis šaknimis. Persodinto augalo metafora, bū-
 dinga lietuvių ir latvių egzodo literatūrinei savimonei [17, 105], apima tą patį paviršinį so-
 cialinį šaknydinimąsi svetimoje žemėje. Tremties literatūroje idealioji būties projekcija sieta
 su „vertikaliaja“ šaknimi, kultūrine tradicija ir siekiu grįžti į Tėvynę. Traumų įveiką tiriantys

psichologai [6, 148] mini transcendentinę funkciją, žmogui būdingą prieštarų suderinimą, kai bent keliais simboliniais veiksmais neutralizuojama disharmonija: tai persijungimas į ryšį su galingesne jėga ir ritualas – iš esmės dvasinės praktikos.

Tad Gutausko kūryboje pasikartojantis šv. Mišių aukos vaizdinys (17) pabrėžia ne tremtinių viktimizaciją, o rituališkai per mirtį atkuriamą jų egzistencijos prasmingumą. Laidotuvių rimtis tapybos cikle „Rojus yra ledo spalvos“ [12, 70–74], sugėrusiame tarybiniais metais Gutausko eilėraščiuose ir poemose metaforomis maskuotą ledo ir šalčio išaukštinantį matmenį, yra atsisveikinimo su išsilaisvinusiųjų sielomis ženklas. Pilkos spalvos dominantė jame sujungia blausų ledo švytėjimą su blyškiu „mirties pienu“, su pelenais – atgailos ir apvalymo ženklu, su dulkėmis, amžiną angelų duona, amžinybės papločiais – tylos komunija. Tylos, kurios paviršių prakirsti sutampančiose Skujenieko, Jokimaičio ir Gutausko poetinėse vizijose geba ne galingas ažuolas, o gyvastingas žilvitis ar alksnis (18). Toks yra baltišką atsaką sumenkusiam žmogiškumui ir prievartai „kirvio ir kraujo“ [13, 51] teritorijoje, – į tėvynės kraštovaizdį grįžtama lankstaus žaliuojančio augalo balsu.

IŠVADOS

Knuto Skujenieko, Gedimino Jokimaičio ir Leonardo Gutausko poezija taupiai atidengia tremties patirtis. Svarbu suvokti, kokias sąmonės būsenas atskleidžia šie ties ezopinės kalbos slenksčiu kurti tekstai (tai laiko, kai jie rašyti, ir kultūrinės konvencijos ženklas). Nagrinėtų autorių poezijos pavyzdžiai demonstruoja nesmurtinę pilietinę savignyą ir savosios vietos išgyvenamomis politinio susidorojimo aplinkybėmis paieškas. Neparankūs sistemai kaip individai, pavojingi dėl puoselėjamo okupuotų šalių kultūros tęstinumo, šie poetai savo atsaką pateikia būtent kaip to kultūros lauko atstovai. Žmogiškajai išstumtųjų problematikai įvaizdinti pasirinkę augališką paradigmą ir savo kaip individų saviprojekciją į patiriančius, o ne veikiančius subjektus, jie vis dėlto išryškina ne išnykimo bei nutilimo link kreipiantį ir prisitaikantį vegetacinį horizontalumą, o tradicijų ir kultūros veikmės vertikalę. Ne nuoskaudas, o gyvybinį atsparumą pabrėžianti autorių laikysena žiedo, sėklos, augalo motyvais apmąsto tremties sąlygotą „genetinį nuoslūgį“, tačiau pasiūlo ir pozityvias, harmoningas trauminių išgyvenimų įveikas.

Gauta 2011 10 17
Priimta 2011 12 15

Literatūra ir šaltiniai

- [1] БАЧИНИН, Владислав Аркадьевич. Жертвы антропологических катастроф в зеркале социальной виктимологии. Prieiga per internetą: <http://hpsy.ru/public/x5043.htm>. (HPSY.RU: Existential and Humanistic Psychology 2001–2011). *Žiūrėta 2011 10 07*.
- [2] BOYM, Svetlana. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic books, 2001.
- [3] BRODSKIJ, Josif. Būvis, kurį vadiname tremtimi, arba plūduriuojančios gilės. Iš: J. Brodskij. *Poetas ir proza*. Vilnius: Baltos lankos, 1999. 423 p.

- (17) „Į kuprą, į vargą, į skurdą, / Į tolimą šiaurės nakvynę – / Ten saulę išgersime jurtoj / Kaip viešpaties kraują, kaip vyną“ [10, 162].
- (18) Skujenieks: „Užburtas liksiu žilvitis, / Ir mano žodžiai – tai bitės“ [19, 101]; Jokimaitis: „Tas vienas alksniukas pakrantėje, gniaužomas protakos vėjo <...> / Ir aš, nakties priblokštas, vienas, visai nepažįstamas čia / prie savo juodo laivelio, prigludęs - - - / Išmokti išverti“ [15, 205]; Gutauskas: „O alksnio dūdelėj trūnijantis balse / Tu perskridai širdį / Išmokyk žarąj atsiklaup / Mes nedrįstam ištart TYLA / mes giedam kaip žvirgždas / Ak! šalia kraujo versmės nuodėmingas“ [9, 21].

- [4] ČAKLĀ, Inta. Komentāri. In: K. Skujenieks. *Raksti. Dzeja 1963–1969*. Izdevniecība Nordik, 2002. 536 p.
- [5] GAILIENĖ, Danutė; KAZLAUSKAS, Evaldas. Po penkiasdešimt metų: sovietinių represijų Lietuvoje psichologiniai padariniai ir įveikos būdai. Iš: *Sunkių traumų psichologija: politinių represijų padariniai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido tyrimų ir rezistencijos centras, 2004, p. 78–126.
- [6] GUDAITĖ, Gražina. Sovietinės traumos psichologiniai padariniai ir analitinis procesas. Iš: *Sunkių traumų psichologija: politinių represijų padariniai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido tyrimų ir rezistencijos centras, 2004, p. 127–149.
- [7] GUTAUSKAS, Leonardas. *Betliejus*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 1996. 122 p.
- [8] GUTAUSKAS, Leonardas. *In fine*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 2004. 222 p.
- [9] GUTAUSKAS, Leonardas. *Krantas*. Vilnius: Vaga, 1982. 87 p.
- [10] GUTAUSKAS, Leonardas. *Portretas*. Vilnius: Vaga, 1996, 221 p.
- [11] GUTAUSKAS, Leonardas. *Svetingumo namai*. Vilnius: Vaga, 1980. 132 p.
- [12] GUTAUSKAS, Leonardas. *Tapyba, akvarelė, piešiniai*. Vilnius, 2008. 182 p.
- [13] GUTAUSKAS, Leonardas. *Urbo kalnas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 2010. 448 p.
- [14] JOHANNISSON, Karin. *Melancholijos erdvės: apie baimę, nuobodį ir pažeidžiamumą vakar ir šiandien*. Vilnius: Baltos lankos, 2011. 295 p.
- [15] JOKIMAITIS, Gediminas. *Žiemos bijūnai*. Vilnius: Vaga, 1988. 397 p.
- [16] KATKUS, Laurynas. *Tarp Arkadijos ir Inferno: tremtis Johanesso Bobrowskio ir Alfonso Nykos-Niliūno lyrikoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010. 211 p.
- [17] LAURUŠAITĖ, Laura. *Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011. 210 p.
- [18] „Lyginti nereiškia dėti lygybės ženklą.“ Su istoriku, genocidų tyrėju Uguru Umitu Ungoru kalbasi Violeta Davoliūtė. *Kultūros barai*, 2011, Nr. 3, p. 21–25.
- [19] SKUJENIEKS, Knuts. *Aš esu toli viešėjęs*. Vilnius: LRS I-kla, 2004. 359 p.
- [20] SKUJENIEKS, Knuts. Cietums literatūrā un literatūra cietumā. In: K. Skujenieks. *Raksti. Dzeja 1963–1969*. Izdevniecība Nordik, 2002. 536 p.
- [21] SKUJENIEKS, Knuts. *Raksti. Dzeja 1963–1969*. Izdevniecība Nordik, 2002. 536 p.
- [22] SNYDER, Timothy. *Kruvinos žemės*. Vilnius: Tyto Alba, 2011. 566 p.
- [23] VERLINDE, tėvas Joseph-Marie. *Kai uždanga plyšta: Ezoterikos iššūkis krikščionybei*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2007. 272 p.
- [24] WITTIG-Marcinkevičiūtė, Eglė. Europiečių dilema. Kodėl būtina komunistinius nusikaltimus prilyginti nacistiniams. *Kultūros barai*, 2011, Nr. 4, p. 17–21.

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Overcoming the entropy of humanity in Knuts Skujenieks', Gediminas Jokimaitis' and Leonardas Gutauskas' poetry

Summary

The poetry of three Lithuanian and Latvian authors – Knuts Skujenieks, Gediminas Jokimaitis and Leonardas Gutauskas – in this article is presented as atypical literature of deportations. The factography and realities in these authors' texts are excluded and remain as the margins of their biographies and poetry. How a person could overcome the lack of humanism, a sort of entropy of human relations, how his harmonic self-identity was restored, and what were the endeavours that neutralized the destructive and traumatising experiences – these are the main questions trying to reveal the common reaction of the three Balts to the political state repressions.

Those who suffered anthropological trauma try to change the world starting from themselves. Bearing in mind the disability to act, the subjects of this poetry identify themselves as belonging rather to the paradigm of plants than to the humans, similarly to the state of a mineral when you cannot act but just stoically survive. This state substantiates the inner metamorphosis of the self, which was provoked by the regime, while other forms of resistance to the system were indisposible. Comparing to the similar existential problems in exile literature, it is stated that the subject's liberation in most cases is linked with death, madness or the change of identity / outlook. Knuts Skujenieks, Gediminas Jokimaitis and Leonardas Gutauskas chose the cultural response to the civil repressions of the foreign state: they kept the national values, but met the radical problem: is there a sense in the human existence of this kind? May the human survival without individual's will be worth more than the existence of a plant or a mineral – these smaller parts of the homeland landscape, which give it more solidity and durability than the void human self-esteem? Man's transformation into a plant, a seed, transition into the homeland landscape, as offered by cultural myths of return, in the poetry of these poets are seen as a means of reintegration, seeking for freedom and the defeat of death. However, in this poetry the vertical efficacy of traditions and culture is still more intense than the horizontal vegetative adaptation, leading to evanescence and silence.

Key words: deportation, identity, metamorphosis, K. Skujenieks, G. Jokimaitis, L. Gutauskas